

КУСТОС – ПРОФЕСИЈА БУДУЋНОСТИ ХЕРИТОЛОШКЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ. КУРС: ДЕВЕТ ЖИВОТА КУСТОСА

Ако се непрекидно преиспитујемо шта је то музеј, онда је логично да се исто тако преиспитујемо и – шта би била музејска професија? Шта ради кустос? Исцрпне одговоре на то свакако не нуди Каталог радних места (у музеју) или сертификат Народног музеја. Посматрамо ли професију као органску појаву која се мења, прилагођава и опстаје, или, пак, замрзнуту слику у времену? Занимљиво је замишљати или предвиђати како ће посао кустоса изгледати у будућности, али и какво образовање ће тај посао подразумевати. Колико далеко ћемо морати да гледамо? Јер, свако образовање је поглед у будућност – ближу или даљу, али свакако будућност – што је, наравно, контрадикторно с професијом која неминовно мора гледати у прошлост.

Данас се кустоски позив дефинише кроз два доминантна наратива: чување и заштиту музејских артефаката и комуникацију (развој програма) с различитим корисничким групама. Како ће нова ИКОМ дефиниција музеја сасвим сигурно нагласити друштвени значај музеја¹, то ће се и домен професије проширити. Заправо, већ Декларацијом ИКОМ-а из Женшена уведен је појам „проширеног” музеја,² која нас већ „тера” да у далеко ширем контексту посматрамо не само музеј као установу, већ и музејску/е професију/е као суштински део делатности. Иако би се ове скорије промене дале окарактерисати готово као маркетиншки слоган – „будућност је стигла”, право је питање шта заиста носи будућност, и како школовати кустоса за године и деценије које долазе.

Не могу, а да се на тренутак не препустим чарима футурологије. Замислимо будућност. Моја деца не желе да се баве разликом између аналогне и дигиталне реалности, нити ову разлику виде. Ово је већ реалност у којој генерацијски јаз представља јединицу мере: ја се, наравно, питам: колико

¹ Међународни савет музеја формирао је посебно Тело за музејску дефиницију, предлоге и потенцијале које предводи Јете Сандал (Jette Sandahl), с циљем ревидирања дефиниције, како би одговарала савременим захтевима. Предлог за нову дефиницију је и отворена платформа преко које је стигло преко 250 предлога за нову дефиницију музеја, што недвосмислено говори и о разноликости струке по овом питању. Детаљније на: <https://icom.museum/en/news/the-museum-definition-the-backbone-of-icom/>

² Детаљније у: *Proceedings of a Post-Conference Planning an extended museum (cultural & natural heritage – society – economy – land & townscape): Extended museum and its milieu*, *Muzeologia*, ТОМ 18, 2018. (Eds. Dorota Folga-Januszewska), Krakow: Universitas, National Comitee ICOM Poland and the Museum of King Jan III's Palace at Wilanow.

виртуелно може бити реално? Било која „игрица” новије генерације и јачих графичких перформанси омогућава наговештај. Не мислим само на графичку симулацију, већ на целокупност доживљеног искуства.³ Додатно, игре чије перформансе фанови унапређују додацима и модовима омогућавају стварање готово традиционалног облика заједнице коју везује интерес. Варијације на тему виртуелне и „појачане” реалности (енгл. *Augmented Reality*) постале су доступне и у продавницама широке потрошње.

Повежимо ово с музејима. Онлајн-посетиоци озбиљних музеја третирају су једнако као они стварни – којима улазница омогућава иницијацију у стварни музејски простор. Да, све су то посетиоци – ако је неко мерило, предузимљивији музеји „продају” своје услуге и онлајн. Да ли овим промовишемо тржишну оријентацију музејског посланства сличну идеји креативних индустрија? Никако и напротив – али, ако желимо успех јавних сервиса (а колективна меморија дефинитивно мора бити у домену јавне сфере), морамо разумети времена у којима живимо, као и алате које користимо. Дигитализација (музејске) баштине, уколико желимо да будемо отворени по овом питању и да сагледавамо њене дугорочније могућности, потпуно редефинише смисао и целовитост збирки, преиспитује разлоге прикупљања и вредности, а коначно и саму музеологију као науку. Видећи је као део информационих наука и делимично се ослањајући на облике футуролошких размишљања, Иво Мароевић нам је то предочио „далеке” 1993. године.⁴ Вратимо се на замишљање музејске (виртуелне) будућности: предмет се може дотаћи, видети увеличан или умањен до изузетних размера, помирирати, пробати, слушати, може се комбиновати на незамисливе начине, користити надреално – и то само тако што ћемо имати приступ некој јефтиној технологији. Питање је онда – шта ће бити реалан предмет, како ћемо поимати презентацију и употребу, а како интерпретацију? Да ли ћемо пре говорити о реалним предметима или предметима проучавања? Очито је – филозофија (али и методологија) бављења памћењем и сећањем биће сасвим другачија.

Само наиван може помислити да нас од ове будућности дели један привредни „квантни скок”. Но, да ли ћемо користити могућности, не у смислу технологије, већ у смислу преиспитивања реалности и веза које смо с њима створили, међусобних односа, људских вредности, моћи и власти, да ли ћемо моћи да утичемо на то да постанемо одговорнији и с(а)веснији грађани једног града или целе планете? Дакле, едукација подразумева сталну вредносну константу у сфери сазнајног, с једне стране, и континуирано унапређивање и алата, и „заната”, и вештина, с друге стране.

³ Детаљније у: Љиљана Гавриловић, *Стварније од стварног. Антропологија Асепота*, Београд: Етнографски институт, 2016, 47.

⁴ Ivo Maroević, *Uvod u muzeologiju*, Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1993.

Потреба (и)ли неопходност: почеци

Свест о мирењу „константе” и „промене”, која толико дуго мучи и сâм музејски свет, била је једна од идеја водила курса „Херитолошке технологије”, или незванично – „Девет живота кустоса”. Додатно, реални и практични проблеми у Србији последњих година били су дистанцирана практична делатност и академска сфера, као и забрана запошљавања у институцијама културе. То је створило још већи јаз између ионако тешко помирљивих теорије и праксе, али и између институционалне и ванинституционалне сфере, и допринело алијенацији музејске делатности од заједница, последично и катастрофално лошим (новијим) одлукама носилаца власти у домену колективног сећања. Отварање Народног музеја и Музеја савремене уметности у Београду само је делимично релаксирало професионалну напетост и скућеност и политички изазвану дерегулацију струке.

Пилот-верзија курса „9 смрти кустоса” 2016. године била је на београдском Филозофском факултету у оквиру предмета Критичка музеологија и херитологија. Исте године у музеју „Старо село” у Сирогојну одржана је Међународна летња школа музеологије, на којој је један од гостију био професор музеологије с Универзитета Сорбона, светски познати и признати Доминик Пуло, а која је резултирала и сјајним зборником радова.⁵ Идеја је била да се ове две активности обједине у једну и постану део међународних програма музеја. Но, погубним управљањем музејом од средине 2016. године даља реализација ове идеје је „запечаћена”. Срећом, курс је од 2018. године поново постао део академске средине и Семинара за музеологију и херитологију Одељења за историју уметности, под нешто мање драматичним, незваничним насловом „9 живота кустоса”. Но, идеја повезивања стручњака с домаће и иностране музејске сцене са студентима који су у свом образовању већ прошли кроз курсеве Увод у студије баштине, Херитологију и Музеологију, а у циљу подизања заједничке свести о истом менталном простору, истој потреби и мисији како код професионалаца у области заштите, тако и код студената, показала се као одличан рецепт.

⁵ *Расправе о баштини и музејима. Укрштања Француске и Србије* (енгл. *Discussing heritage and museums. Crossing paths of France and Serbia*), (Ур. Н. Крстовић и И. Станковић), Сирогојно: музеј на отвореном „Старо село”, 2017. године, коју је касније реиздала и: *Collège des ED de Paris 1, l'ED441 Histoire de l'art (Paris 1 Panthéon-Sorbonne University)* у нешто скраћеном и дигиталном издању под уредништвом И. Станковић и Д. Пуло. Детаљније: Dominique Poulot and Isidora Stanković (Eds.), *Discussing Heritage and Museums: Crossing Paths of France and Serbia*, Choice of Articles from the Summer School of Museology Proceedings, Paris, Website of HiCSA, online October 2017: https://hicsa.univ-paris1.fr/documents/pdf/Publication-sLigne/universite%20ete_Belgrade_Poulot/Heritage&Museums.pdf

„Како се догодило да кустос (ипак није) умро од досаде?“

Није кустос, (и)ли куратор, или баштиник само музејска професија, нити су поделе у заштити и креирању културног окружења и стварању културно-меморијског садржаја тако јасне. Реч је о професији будућности која се бави прожимањем, да се позовем на Збинека Странског и његово виђење музеологије, различитих географских, хронолошких, идејних и вредносних реалности. И Гугл се ономад исповедио да су СТЕМ вештине све мање на цени, а да се све више осећа потреба за хуманистичким знањима.⁶ Према једном јапанском истраживању, занимање краја 21. века биће – песник. Велики музеограф с краја 19. века био је уверен да је музеј дело уметника, сањара и поете – и, ето нас – у распону од 200 година направили смо пун круг.

Идеја кружења и протока идеја кључна је и за структуру курса: 9 „предавања“, 3 менторисане радионице, групни пројекти студената у виртуелном простору и „јавне одбране“ пред „стручним жиријем“. Све то остаје као легат на платформи „Доживи наслеђе“⁷ наредној генерацији студената: да инспирише и континуирано подиже лествицу квалитета рада.

Теме и гости

Девет „предавања“ заправо је девет дебата на девет тема, с два госта који долазе из најразличитијих области меморијског деловања. Теме су: (1) Увод: Како се догодило да је кустос умро од досаде; (2) Радозналост убија; (3) Смртоносне информације – предмет или контекст; (4) Славни (мртви) аутор; (5) Слобода говора и нечујни гласови; (6) Чекајући Годоа?!; (7) Неподношљива лакоћа управљања; (8) Убити гласника! и (9) Преживети одговорност.

Методолошки акценат свакако је на замени *ex-cathedra* приступа дебатама. На сваком од девет, назовимо их, дебатних предавања присутна су барем по два госта релевантна за тему: нису то само представници великих институција или пројеката, већ и актуелних иницијатива и иновативних начина промишљања и реализовања праксе. За три године (2016, 2018. и 2019. године) у предавањима и дебатама учествовали су представници Народног музеја у Београду, Кикинди, Смедереву, Галерије Матице српске, Народне

⁶ Команија Гугл изненадила је јавност својим предвиђањима (што је пренео, између осталих, и Гардијан) да такозване СТЕМ вештине неће бити доминантне за потребе развоја компаније колико креативност и хуманистика, јер ће доминантни захтеви бити усмерени на креативна и комплексна промишљања и критичко мишљење, развој етичких стандарда и филозофију пословања. Детаљније на: <https://www.theguardian.com/education/2018/dec/20/future-graduates-will-need-creativity-and-empathy-not-just-technical-skills>.

⁷ Детаљније: <https://nikolakrstovic.wixsite.com/senseheritage/9loc-2019>.

библиотеке Србије, Музеја у Шапцу, Етнографског музеја у Београду, Музеја Југославије, Музеја афричке уметности, музеја на отвореном „Старо село” у Сирогојну, Музеја града Београда, Музеја савремене уметности Војводине, Музеја науке и технике, Музеја рудничко-таковског краја, Савремене галерије у Суботици, али и тада још увек у борби за опстанак, Културног центра Пожеге. Поред институционалних, музејских представника, курс су обогатили и представници ЕИ САНУ, Деска Креативна Европа Србија, Коларчевог народног универзитета, Независне културне сцене Србије, Европа Ностре Србије, Европског центра за културу и дебату – КЦ Града, Центра за рехабилитацију имагинацијом, Здружене акције „Кров над главом”, виртуелног Музеја корупције и Радничког музеја „Трудбеник”. Свој велики допринос у преносу знања и вештина дале су и ауторке пројеката „Живот и смрт хероја – неутралности не може бити”, режисер драме „БетонМаХала”, аутор изложбе *Maison* Барили, уредница редакције за културу РТС-а, уредница портала *SEECult*, ауторка платформе „Критика на делу”, аутор антрополошког романа „Чај од шљива” и дигитални стратег лондонског одсека компаније Гугл, аташе за културу амбасаде САД у Србији, средњошколци – аутори изложбе у ГМС „Млади бирају”, представник Норвешког института за науку и технологију и аутор виртуелног Музеја плеса, градски већник за културу, представнице Европског музејског форума и Форума словенских земаља, ренцерке и креаторке професионалне платформе *Museum Unbound* уз помоћ Амбасаде САД у Београду.

Зашто је важно да се представници свих ових установа и пројеката, аутори и менаџери, активисти и ствараоци нађу у слушаоници Филозофског факултета и дебатују о различитим темама, како међусобно, тако и са студентима? Генерацијски јаз у време отежаног приступа послу у институционалном сектору („за производњу”) меморије све је већи и ствара све већи отпор код младих према самој идеји постојања система заштите и интерпретације културног наслеђа, или се манифестује као специфичан облик страхопоштовања. У таквом амбијенту, будућност саме професије доведена је у питање. Ако у Србији немамо макар једног јунака, као што је кустоскиња Гугенхајма која је председнику САД, Доналду Трампу, послала Каталанову златну ве-це шољу под називом „Америка” на његов коментар о „уср*ним” земљама,⁸ онда немамо ни професионалност. Други разлог је и тај што цивилни сектор у области културе и наслеђа бива све више и више (не својом вољом) изопштен из система доношења одлука и заштите професионалног интегритета. Не заборавимо да у цивилни сектор спадају и сва струковна удружења. Додатно, цивилни сектор не учествује у довољној мери у заједничким пројектима с установама, што представља неспособност преговарања и налажења заједничких решења у оба домена – и у институционалном, и у ванинституционалном. Зато је важно да студенти „на

⁸ Детаљније: <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/trump-van-gogh-painting-guggenheim-museum-gold-toilet-us-president-white-house-melania-new-york-a8178731.html>

свом терену” имају могућност да упознају све релевантне актере на сцени, идеје, промишљања, проблеме, облике сарадњи, платформе и сл. Акцент овде треба свакако ставити на термин „на свом терену”, јер он означава не само географију (слушаоницу, долазак „других” у госте), већ и ментално стање – као врсту искреног и отвореног преиспитивања речи и дела гостију као представника својих институција и организација. Уједно, то је и модел упознавања с будућим колегама у условима колико-толико равноправних могућности. Као илустрација, добро је, а и веома лепо видети, како директори најзначајнијих установа културе и истакнуте личности искрено и отворено, спремни на дијалог и дебату, одговарају на студентска питања одговорима који нису нити генерички, нити унапред припремљени.

Резервоар нових идеја

Искуства из разговора с гостима и дебатним предавачима акумулирају се у студентским есејима и, нарочито, групним завршним пројектима. Завршни пројекти представљају комбинацију онлајн курираног садржаја и јавне презентације – одбране пројекта. Увек изазивају посебно узбуђење јер оцену квалитета процењују три професионалца из области културног наслеђа, али и сами студенти. Тиме је избегнута форма класичног испита и нервоза која га уобичајено прати, али је и створен осећај извесне иницијације у реални свет с другачијим правилима. Уједно, отворене теме и свима доступан садржај представљају својеврсну документацију о томе шта је у видокругу и у вредносном систему генерација које долазе, какви су начини комуникације, али и естетика комуникације, етика рада и сл. Овде је добро напоменути да је већина пројекта феноменолошка и ретко када припада само једној (матичној) дисциплини традиционално установљеној на Филозофском факултету. Оно што се јасно осећа је да су студенти веома позиционирани на линији антропологизације наслеђа, чак и када се ради о „чистим” уметничким или историјско-уметничким темама. Баш као и у малопређашњој дискусији о границама реалног, тако је и овде идеја границе између дисциплина ретко када чврсто зацртана. Наслови већ сами по себи указују на поље деловања и вредносни оквир: *ArtTinder*, Музеј сујеверја, Сећања.уи, Који је твој страх?, Археологија савремености, Међународне романсе, Музеј заборављених ствари, Затворена врата, Комерцијализовање уметности, БеоГраф, Како се изгубити у Лувру, Живот у фасцикли, Филм и протест, Кликни за археологију, Прљави послови, Пази! Наслеђе из претходних година или, пак, овогодишњи *ТерАРТtеmо се...*, Трг испод трга, Сеобе, *StartArt*, *Pismo/Глава*, Музеј поезије, *ArtLista*, *ООО-РУК!*, *Покр3т...*

Никола Крстовић